

Jezik i identitet. Što nam o tome govore baba i deda?

Jezik je dio identiteta, čovjeka kao pojedinca i čovjeka kao dijela društva. Društvo u cjelini ili svi mi koji ovdje jesmo i oni koji su bili prije nas na zajedničkome životnom prostoru stvaraju identitet, u ovome slučaju jezični, iako se taj identitet ne mora podudarati u svakoj jezičnoj misli i svakome jezičnom izričaju s onim koji imamo kao pojedinci. Svatko za sebe „vlasnik” je (više ili manje) standardnoga jezika, dijalekta (odnosno vlastitoga organskog idioma) i žargona, a neizostavnim globalnim spajanjem u, recimo, mobilne aplikacije, na internet i Facebook, i stranoga jezika, u najmanju ruku engleskoga. Njemački, talijanski, francuski – višejezičnost? Europska unija? Međukultura? Da, ali pustimo to sada po strani i vratimo se najprije domaćemu jeziku. Što nam jezik govori o tome tko smo? Zalazimo neizbježno (i) u područje jezičnih stereotipa koji su krajnji izraz društvenih stereotipa. Društvo ima uopćene slike i vrednovanja određenih pojava i određenih (svojih ili tuđih) skupina. Vic kao mala književna forma ili mikrostrukura stila u svojevrsnoj haiku-stereotipizaciji pokazuje odnos društva prema nacionalnome i političkome, regionalnome i etničkome,

.....
 Ako nema stereotipa u društvu,
 nema ga ni u jeziku, ako ga
 ima, može nadilaziti i društvo i
 narod.

vjerskome, rodnome i spolnome... I mora se priznati da je narod, kad je riječ o toj jezgrovitog formi jezičnoga izraza, neiscrpno kreativan i duhovit. No, pustimo šalu, relacijski se identiteti utvrđuju i opisuju multidisciplinarno, u prvome redu u području socioznanosti, etnolingvistike i antropolingvistike. Doseljavanje etničkih skupina, stvaranje/jaćanje nacionalnoga

identiteta, isticanje sporta kao nacionalne vrijednosti, vjere kao izraza tradicijske duhovne društvene djelatnosti, rodnoga i spolnoga kao odnosa prema obiteljsko-rodnom obilježjima i ulogama, ali i kao stvaranje slike o skupinama, primjerice LGBT, (u prošlosti) društveno marginaliziranima, stvara stereotipe, društvene mentalne slike i stavove, koji se uopćeno pripisuju društvu kao cjelini. Ako nema stereotipa u društvu, nema ga ni u jeziku, ako ga ima, može nadilaziti i društvo i narod. Sjetimo se i (naših) škrtih bodula, ali i (tuđih) škrtih Škota koje smo u jeziku posvojili. U sustav hrvatskoga standardnog jezika (ne)primjetno se provuče i kakva „rupica” koja ne urušava cjelokupno „pletivo”, ali pedantnomu oku ipak smeta jer (iznutra) kvari cjelinu. Riječ je o mocijskim parnjacima (parovima muškarac vršitelj radnje – žena vršiteljica radnje), ali o onima kojih nema. Lako ćemo zaključiti da su parovi riječi *kuhar* i *kuharica*, *frizer* i *frizerka*, *novinar* i *novinarka*, *znanstvenik* i *znanstvenica*... I evo nam pitanja: Tko drži blagajnu, a tko udicu ili kako glasi ženski rod imenice *kupac* i imenice *ribič*?

Dok razmišljate, iz naše frazeološke rubrike *Od A do Ž* posudit ću i koji frazem kao primjer sljedećih društvenih stereotipa: a) *Može on to, on je Hercegovac.*, b) *Nemoj se praviti Kinez.*, c) *Govoriš kao plavuša.*, d1) *Voziš kao baba.* i d2) *Sve znaš, prava si baba!* Izrazi su to etničke i rodne stereotipizacije kategorija a) sposobnosti i snalažljivosti (stereotip: ‘svi su Hercegovci prirodno/urođeno sposobni, snalažljivi i okretni’), b) nerazumijevanja određene situacije (stereotip: ‘Kinezi se slabo ili teško integriraju u društvo i ne razumiju jezik i kulturu’), c) neinteligencije i neznanja (stereotip: ‘plavokose su žene glupe’), d1) loše vožnje (stereotip: ‘žene su lošije vozačice od muškaraca: ne znaju voziti i sporije su’) te d2) kuloarskoga prenošenja informacija (stereotip: ‘žene vole ogovarati’ u kombinaciji sa ‘starije žene vole sve znati’). Društveni su stereotipi u cjelini vlasništvo društva čiji identitet grade

bez obzira na individualne razlike u mišljenju. No, vratimo se još malo *babi*. Jezične su joj odrednice, dakle, sljedeće: imenica ženskoga roda u jednini, sa stereotipnim značenjem osobe muškoga ili ženskoga spola koja loše vozi, ali i koja se bavi (suvišnim) prenošenjem informacija, komentiranjem događaja i osoba ili kolokvijalno rečeno – ogovaranjem. Što u međuvremenu radi deda? Jezične su mu odrednice: imenica muškoga roda u jednini, a riječ se odnosi na osobu muškoga spola starije životne dobi koja je (stereotipno) svima simpatična, pogotovo ako u poznim godina još i vozi! Tako je to u društvu i jeziku, odnosno u hrvatskome standardnom jeziku. On je anorganski, arbitrar, uređen normom... Suprotno tomu, narod će u svojim narodnim govorima, živim organskim idiomima, imati i drukčija tumačenja nekih riječi. U njima, primjerice, i djevojka i žena i baba, s jedne strane, i mladić i muškarac i deda, s druge, mogu biti – trudni¹ u onim prilikama u kojima su se jako umorili. I tako je to u Hrvata (barem) od 15. stoljeća naovamo, kad je jedan petrarkistički pjesnik iz Dalmacije u ljubavnome zanosu nakratko posustao i zapisao: *Trudan jelin nosi v parsi strilu, sam sebe zadiru*²...

U sinesteziji jezičnih raznovrsnosti potaknutih društvenim i narodnim stvarima se (jezični) identitet. Živa je to stvar s kojom valja biti oprezan jer je i u biblijskim (pra) danima netko zaključio: *Nesmotren govori kao da mačem probada, a jezik je mudrih iscjeljenje*³. Riječi možda i (od)lete, a napisano ostaje – da društvo može znati kakvo je bilo i kakvim postaje...

.....
Društveni su stereotipi u cjelini vlasništvo društva čiji identitet grade bez obzira na individualne razlike u mišljenju.
.....

1 Za pridjev *trudan* u muškome rodu jednine potvrđena su povijesnojezična i novija dijalektna značenja: ‘umoran’, ‘posustao’, ‘mučan’.

2 Iz pjesme *Ako mi ne daš lik* koju je zapisao Jeronim Vidulić, latinički rukopis, kraj 15. stoljeća. Citirano prema *Jezičnoj baštini* Josipa Vončine, str. 34., u izdanju splitskoga Književnog kruga, 1988.

3 Poslovice preuzeta iz *Biblijskih poslovice u Hrvata* Pavla Mikića i Vjekoslava Suzanića, u izdanju Školske knjige u Zagrebu i Hrvatskoga instituta za liturgijski pastoral u Zadru, 1994.